

K O L U M N I

HISTORIALLISET AVAINSANAT HISTORIAPOLITIIKAN PALVELUKSESSA

PILVI TORSTI

on valtiotieteiden tohtori ja toimii poliittisen historian tutkijana Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksessa.

■ Länsimainen kollektiivinen muisti toisesta maailmansodasta rakentuu olennaisesti sellaisten avainsanojen kuin *juutalaisten kansanmurha*, *keskitysleirit* ja *holokausti* ympärille. Miljoonien juutalaisen käsittämättömän kohtalo ja sen taustalla ollut suunnitelmallinen inhimillinen julmuus koskettavat yhä uusia sukupolvia niin historianopetuksen kuin julkisen historiakulttuurin kautta.

Mainituille avainsanoille on rakentunut voimakas merkitys. Sanoja ei juuri voi käyttää viittaamatta saman tien koko kollektiiviseen tietoisuuteen toisen maailmansodan kaameuksista. Sanoilla on vahvasti tunnepohjainen ja itsestään selvä sisältö, jota harvemmin keskusteluissa määritellään tai puretaan.

Elina Sanan kirja *Luovutet* ylitti jopa BBC:n uutiskynnyksen. BBC uutisoi, kuinka Sanan kirja paljastaa, että Suomi on luovuttanut tuhansia omia kansalaisiaan natsisaksalle juutalaisvainon yhteydessä toisen maailmansodan aikana. Kuitenkin Sanan kirjassa kerrotaan vajaan kolmesta tuhannesta lähinnä neuvostoliittolaisesta luovutetusta sotavangista, joiden luovutuksen

kriteerinä ei vaikuttanut juutalaisuus. Toki Sana mainitsee jo aiemmin julkistamansa tiedon kahdeksasta Saksaan luovutetusta juutalaispakolaisesta, mutta se ei ole *Luovutetut*-teoksen uutta tietoa. Luovutetut eivät olleet Suomen kansalaisia.

BBC:n kohdalla kysymys ei ole tahallista kertomatta jättämisestä tai asioiden vääristelystä. Nähdäkseni jutun taustalla vaikuttaa perusoletus siitä, ”mistä toisen maailmansodan aikaisissa luovutuksissa on kysymys”. Avainsanat veivät mennessään. Elina Sana itse joutui oikomaan BBC:n uutisointia.

Oma tutkimuskenttäni, sodanaikainen ja -jälkeinen Bosnia ja Hertsegovina, tarjoaa kiinnostavan areenan juutalaisuutta hyödyntävälle historiapolitiikalle ja sen tarkastelulle. Vuorotellen Bosnian eri kansanryhmät, serbit, kroaatit ja bosniakit (Bosnian muslimit) ovat katsoneet tullessaan kohdelluksi ”kuin juutalaiset” ja tavoitelleet rinnastuksella ulkomaalaisten sympatioita.

Serbian ”juutalaiskohtalo” on noussut esille osana lähihistorian sotien oikeutusta toisen maailmansodan tapahtumilla. Esimerkiksi serbien käyttämät historian oppikirjat kuvaavat laajasti ”serbejä, juutalaisia ja muslialaisia” kohtaan tehtyä ”kansanmurhaa”, jonka syyllisinä esitellään kroaatit ja muslimit. Bosniassa sijainneen Jasenovacin keskitysleirin nimi rinnastetaan Buchenwaldiin ja Auschwitziin.

Historiallisen tiedon perusteella serbit olivat kiistämättä Saksan ja Italian tuella Kroatian ja Bosnian alueella toimineen fasisin NDH-valtion systemaattisen, saksalaismallia noudattaneen terrorin kohde. Olennaista argumentin kannalta tässä on

tuon kohtalon *vertaaminen* juutalaisiin esimerkiksi nykykeskusteluissa ulkomaalaisten kanssa. Samalla kroaatit ja bosniakit kuin itsestään vertautuvat natseihin.

Bosniakkien ”juutalaiskohtalo” liittyy voimakkaimmin 1990-luvun tapahtumiin. Sarajevoon rantautunut vierailija ei voi katu-kuppilakeskusteluissa välttää juutalaisvertauksesta. Vertausta seuraa kommentti siitä, kuinka ”Eurooppa ei taaskaan tehnyt mitään” ja salli näin uuden kansanmurhan vain viisikymmentä vuotta holokaustin jälkeen.

Lisäksi juutalaisuuteen sisältyy Bosniasa rinnastus, joka hyödyntää kollektiivista muistia juutalaiskohtaloista korostamaan Bosnian ja bosnialaisten suvaitsevaa ja monikulttuurista luonnetta. Kolmen kirkon rinnakkainelo Sarajevossa ihaileva vierailija saa nopeasti kuulla, että ”eikun neljä”, sillä muutaman sadan metrin kaistaleelle mahtuu paitsi moskeijoita, katolinen ja ortodoksikirkko myös synagoga. Huomiota seuraa tarina Espanjan inkvisiotta 1400-luvulla paenneista juutalaisista, jotka hyväksyttiin nimenomaan Bosniaan (jos ihan tarkkoja ollaan, niin nämä juutalaiset asettuivat aluksi nykyisen Dubrovnikin ja Makedonian alueelle; pieni ryhmä siirtyi myöhemmin kauppareittien myötä Sarajevoon). Osana tarinaa kerrotaan juutalaisten Espanjasta tuomasta mittaamattoman arvokkaasta Haggadah-lakikokoelmasta, jonka Bosnian muslimit ja kristityt pelastivat ja piilottivat toisen maailmansodan juutalaisvainojen aikana.

Holokaustin tai *juutalaisten kansanmurhan* vahvuus historiallisina avainsanoina

perustuu paitsi niiden keskeisyyteen länsimaisessa lähihistoriassa, myös siihen, että ne vetoavat kollektiiviseen länsimaiseen omatuntoon. Syväälle tietoisuuteen on iskosunut ajatus siitä, että juutalaisten kohtalo ei saa koskaan toistua ja että kaikki mahdollinen on tehtävä, jotta jälkipolville jää tarkka käsitys siitä, mitä tapahtui. Siksi kaikki juutalaisiin ja toiseen maailmansotaan liittyvät viittaukset mielletään osaksi kollektiiviseen muistiin rakentunutta perustarinaa. Tällainen ajattelu mahdollistaa paitsi BBC:n uutisen kaltaisen väärinymmärryksen myös aggressiivisemmän historiapolitiikan, jossa esimerkiksi kollektiivisyyttä tietoisesti hyödynnetään kyseenalaisten tekojen oikeutuksena. Mieleen tulee Israelin hallituksen retoriikka esimerkiksi taannoisissa kommenteissa ulkoministeri Tuomiojan Israelin Palestiina-politiikkaa kritisoineista lausunnoista.

Aivan lähimenneisyys on tuottanut uuden kollektiiviseen muistiin piirtyneen tapahtuman, avainsanan, joka antaa historiapolitiikkaan jatkuvia rinnastusmahdollisuuksia. Syyskuun 11. ja sen jälkeen lanseerattu *terrorismin vastainen sota* on viime vuosina oikeuttanut mitä moninaisinta toimintaa ja retoriikkaa eri puolilla maailmaa. Onneksi Yhdysvaltojen ja sen liittolaisten jatkuvat epäonnistumiset Irakissa näyttävät kyseenalaistavan *terrorismin vastaisen sodan* kaikkivoipuuden, ja Euroopassa käsitettä voidaan enää käyttää lähinnä lainausmerkeissä. ■